

ІВАЩЕНКО
Алла Григорівна
algriv3@gmail.com

УДК 336.77

ШКОЛЕНКО
Оксана Олегівна
Shkolenko.oksana@gmail.com

к.е.н., доцент, Одеський
національний політехнічний
університет

**СУЧАСНИЙ СТАН, ДІЮЧА ПРАКТИКА ТА
УМОВИ БАНКІВСЬКОГО
КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА
СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА
УКРАЇНИ**

магістр, Одеський національний
політехнічний університет

**CURRENT STATE, ACTIVE PRACTICE AND
CONDITIONS OF BANKING LENDING OF
SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES OF
UKRAINE**

IVASHCHENKO Alla Hryhorivna – PhD in Economics, Associate Professor, Odesa National Polytechnic University

SHKOLENKO Oksana Olehivna – master, Odesa National Polytechnic University

У статті дано оцінку сучасного стану малого та середнього підприємництва України та його значення в розвитку вітчизняної економіки. Проаналізовано умови кредитування цього сектору економіки банками України та проблеми, з якими він стикається. Запропоновано дієві шляхи підвищення ефективності фінансування малих та середніх підприємств шляхом удосконалення системи їх кредитування. У статті також підкреслена необхідність державної підтримки, регулювання та вдосконалення механізмів, форм і методів управління розвитком українського малого та середнього підприємництва, та створення інституційної мотивації залучення банків до кредитування малого та середнього бізнесу з метою зменшення ризику неповернення позик при кредитуванні певного сектору економіки.

* * *

В статье дана оценка современного состояния малого и среднего предпринимательства Украины и его значение в развитии отечественной экономики. Проанализированы условия кредитования этого сектора экономики банками Украины и проблемы, с которыми он сталкивается. Предложены действенные пути повышения эффективности финансирования малых и средних предприятий путем совершенствования системы их кредитования. В статье также подчеркнута необходимость государственной поддержки, регулирования и совершенствования механизмов, форм и методов управления развитием украинского малого и среднего предпринимательства, и создание институциональной мотивации привлечения банков к кредитованию малого и среднего бизнеса с целью уменьшения риска невозврата займов при кредитовании определенного сектора экономики.

* * *

The article assesses the current state of small and medium-sized businesses in Ukraine and its importance in the development of the domestic economy. The conditions for lending to this sector of the economy by Ukrainian banks and the problems it faces are analyzed. The effective ways to improve the efficiency of financing small and medium enterprises by improving their lending system are proposed. The article also stressed the need for state support, regulation and improvement of the mechanisms, forms and methods of managing the development of Ukrainian small and medium-sized businesses, and creating an institutional motivation to attract banks to lend to small and medium businesses in order to reduce the risk of loan defaults when lending to a specific sector of the economy.

The gradual renewal of the economy requires the further development of small and medium-sized businesses in Ukraine, the existence of which is impossible without the use of credit funds. Banks are trying to continue to cooperate with SMEs, reducing the level of interest rates on loans, increasing the amount of loans for business development and their term, expanding the volume of banking products for SMEs. However, interest rates are still quite high, lending conditions are tough, and lending terms are short-term, which discourage a significant part of SMEs from attracting bank loans. In addition, high risks of lending to the SME segment, instability of the banking system of Ukraine, a significant proportion of overdue loans in the total amount of loans indicates a deterioration in the financial condition of business entities and an unstable economic situation in the state, in turn, discourages banks from working with SMEs. Consequently, to solve the problem of lending to small and medium-sized businesses in Ukraine, three parties play an important role – the state, the banking sector and enterprises, which should act as one.

Ключові слова: малі та середні підприємства (МСП), малий та середній бізнес (МСБ), комерційні банки, джерела фінансування, банківське кредитування, умови кредитування, процентна ставка кредитування, кредитні ризики, державна підтримка

Ключевые слова: малые и средние предприятия (МСП), малый и средний бизнес (МСБ), коммерческие банки, источники финансирования, банковское кредитование, условия кредитования, процентная ставка кредитования, кредитные риски, государственная поддержка

Keywords: small and medium-sized enterprises (SMEs), small and medium-sized businesses, commercial banks, sources of financing, bank lending, credit conditions, interest rate on loans, credit risks, government support

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Внаслідок економічних та політичних обставин за останні роки стан суб'єктів малого та середнього

підприємства значно погіршився. Власний капітал щороку займає все більшу частку в основному капіталі підприємств малого та середнього бізнесу. Потреба у кредитних коштах щоразу зростає, проте доступність

кредитів залишається обмеженою через жорсткі умови та високі ставки банків. Тому проблема кредитування малого та середнього бізнесу в Україні є досить актуальною в умовах сьогодення. Державі, щоб сформувати стійку фінансову систему в країні і створити середній клас, потрібно максимально підтримати малий та середній бізнес, адже він є ознакою прогресивної, розвиненої економіки. Це обумовлено тим, що саме діяльність малих та середніх підприємств забезпечує створення більшої частини валового внутрішнього продукту у країнах з розвинутою економікою (від 50 % до 65 %), на які сьогодні орієнтується Україна, де частка малого бізнесу у ВВП становить у 2015-2017 рр. лише тільки 6 % – 10 % – 16,7 %. Активна підтримка розвитку малого та середнього бізнесу в перспективі сприяє створенню великої кількості робочих місць, збільшенню податкових надходжень до бюджету, зростанню національного доходу. Малі та середні підприємства є потужним чинником в розвитку науково-технічного прогресу та формують здорове конкурентне середовище в галузях економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Суттєвий внесок у розробку теоретичних та практичних аспектів, проблематики розвитку та кредитування малого та середнього бізнесу зробили П. Друкер, А. Маршал, Й. Шумпетер, Е. Долан, Р. Котгер, Е. Рід, Е. Сміт, О. Лаврушин, В. Усоскін, Г. Белоглазова, Б. Райзберг, Ю. Старостін, В. Фадеев, І. Шапкін, І. Балабанов, Є. Жуков, М. Савельєва, Л. Поліщук, В. Афанасьєв, Л. Ібадова, В. Рубе, В. Мосейко, Г. Франовська, В. Крухмаль, А. Алексєєв, Є. Сиченко та низка інших вітчизняних та зарубіжних учених-економістів та практиків, що займаються проблемою функціонування малого та середнього бізнесу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

У роботах зарубіжних та українських вчених знайшли відображення загальні питання розвитку малого та середнього бізнесу, але існує низка проблем, які й досі залишаються невирішеними, особливо з позицій практичних основ формування системи банківського кредитування малого та середнього бізнесу. Недостатньо вивченими залишаються також проблеми державної фінансово-кредитної підтримки підприємств малого та середнього бізнесу, визначення альтернативних джерел залучення коштів, а також шляхи розв'язання проблем кредитування малих та середніх підприємств банками України стосовно підвищення ефективності їх фінансування та мінімізації кредитних ризиків при кредитуванні малого та середнього бізнесу.

МЕТА СТАТТІ

Головною метою цієї роботи є аналіз сучасного стану та умов банківського кредитування підприємств малого та середнього бізнесу в Україні і обґрунтування заходів розвитку українського малого підприємництва шляхом вирішення проблем у сфері його фінансування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Процвітання будь-якої країни потребує максимальної зайнятості працездатного населення і стабільного економічного розвитку, сприяючи розвитку соціальної

сфери та економіки безпосередньо. В економічно-розвинених державах світу саме малі та середні підприємства є основною рушійною силою економіки, основою її середнього класу. Недаремно фахівці запевняють, що без них існування великих підприємств опинилося би під значним питанням.

Сьогоденний стан малого та середнього бізнесу в Україні, на жаль, не можна назвати задовільним – малий бізнес нашої країни поки, що не є повноцінним провідником ринкових інновацій та рушієм економічного зростання. Для прикладу в Німеччині близько 70 % загального об'єму продукції створюється саме малим та середнім бізнесом. Частка малих та середніх підприємств у валовому внутрішньому продукті України становила у 2015-2016 рр. – 6 % - 10 %, а нині становить близько 16,7 %, у країнах Західної Європи цей показник складає 50 – 65 %, в США – 62 %, в Японії – 63 %, у Польщі – 47 %, у Канаді – 27 %, у Чехії – 35 %.

Підкреслимо, що значну роль у подоланні кризових явищ економіки країни відіграють саме підприємства малого та середнього бізнесу (МСБ), які за підтримкою держави та виваженої банківської політики спроможні стабілізувати загальну економічну ситуацію у країні, шляхом створення додаткових робочих місць та суттєвого збільшення частки МСБ у українському ВВП.

Так, за останніми статистичними даними, у 2017 р. в Україні із загальної кількості (1,8 млн.) підприємств існує 399 суб'єкти великого підприємництва (або 0,02 % загальної кількості суб'єктів господарювання), 14,9 тис. суб'єктів середнього підприємництва, 322,9 тис. суб'єктів малого підприємництва, з них 278,1 тис. суб'єктів мікропідприємства та 1,5 млн. фізичних осіб-підприємців МСП [5; 6].

Порівняно з 2016 р., у 2017 р. кількість суб'єктів великого, середнього та малого підприємництва незначно, але збільшилась на 4 %, 0,7 % та 10,9 %, відповідно. Разом з тим у складі МСП збільшилась кількість суб'єктів мікропідприємництва на 30,4 тис. або на 12,3 % [5; 6].

Крім того, у 2017 р. обсяг реалізованої продукції великими, малими та середніми підприємствами (товарів, послуг) зріс порівняно з 2016 р. на 22,5 %, 23,5 %, 25,8 % відповідно, та загалом для підприємств МСБ обсяг реалізованої продукції склав 7,7 млрд. грн. Це відбулося здебільшого за рахунок зростання споживчих цін (як наслідок інфляції) [5; 6].

Отже, у цілому кількість суб'єктів малого і середнього підприємництва демонструвала зростання у 2016-2017 рр.

Втрата позицій деякими суб'єктами великого підприємництва та стійкість суб'єктів малого і середнього підприємництва у кризових умовах призвели до підвищення частки малого і середнього підприємництва в Україні. Так, у 2017 р. суб'єкти малого і середнього підприємництва разом (338,3 тис.) становили 18,7 % загальної кількості суб'єктів [5; 6].

Суб'єкти малого та середнього підприємництва України в цілому формують значну частку доданої вартості за витратами виробництва (59%) та зайнятості (71,4 %) – це 5,8 млн. осіб. Суб'єкти мікропідприємництва є великою групою, але не дуже продуктивною – 12,3 % від усіх зайнятих працівників в МСБ.

Для порівняння понад 20 млн. підприємств малого

і середнього бізнесу діють на території Європейського Союзу, частка яких у загальній доданій вартості складає понад 57,8 %. До того ж, вони забезпечують майже чверть експорту.

У 2017 р. МСП забезпечило значну частку доданої вартості за витратами виробництва малого і середнього підприємництва, яка є в торгівлі та промисловості із значним внеском з боку підприємств, що працюють у сільському господарстві та надають різноманітні послуги. Суб'єкти мікропідприємництва зосереджені на наданні послуг у тих сферах, що не потребують значних інвестицій у виробництво, – загалом це сфера торгівлі. Цей фактор відображає відносну простоту для започаткування підприємницької діяльності, достатній рівень прибутковості та можливості для оптимізації системи оподаткування. Суб'єкти середнього підприємництва здебільшого зосереджені у сфері надання послуг, але приблизно 30 % доданої вартості за витратами виробництва забезпечує промислове виробництво. Частка доданої вартості за витратами виробництва суб'єктів господарювання, зайнятих у сільському господарстві, є значною у сегменті малого підприємництва (без урахування мікропідприємництва) – це близько 20 %. Цей фактор пояснюється балансуванням між вищою продуктивністю виробництва та додатковими витратами, необхідними для адміністрування великої кількості договорів оренди земельних ділянок, розташованих у різних місцях. У цілому мале і середнє підприємництво в Україні є неоднорідним, що потребує різних підходів до формування політики та відповідно інструментів її реалізації [6].

Показники діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва в регіональному розрізі свідчать про існування варіацій у кількості суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб наявного населення та кількості зайнятих працівників. Найбільша кількість фізичних осіб-підприємців зосереджена у Харківській, Чернівецькій, Київській, Хмельницькій, Одеській та Запорізькій областях. Регіони з більш високим рівнем урбанізації мають високий рівень концентрації суб'єктів підприємництва.

Протягом останніх років погіршився стан економіки України, в тому числі суб'єктів малого та середнього підприємництва (МСП), які розглядаються в якості одного з пріоритетних напрямів розвитку української економіки. Притаманна МСП гнучкість виробничої діяльності та самостійність у прийнятті рішень стосовно вибору стратегії розвитку, дозволяє їм оперативно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві, краще враховувати споживчі уподобання населення, швидко перебудовувати свою структуру, змінювати спеціалізацію та створювати нові робочі місця, беручи участь, таким чином, у процесі стабілізації загальної економічної ситуації в країні.

Одним з пріоритетних завдань, що стоять перед державними органами, повинно стати створення сприятливих економічних і правових умов для розвитку МСП. Але державної підтримки буде не достатньо, якщо не буде знайдено дієвого механізму ефективної співпраці малого та середнього бізнесу та банківських установ, в якому б враховувалися чинники кредито-

спроможності підприємства та зацікавленість банку у наданні кредитів МСБ. Розширення доступу до банківських кредитів значно сприяло б розвитку малого та середнього бізнесу (МСБ) в Україні.

Аналізуючи стан банківського кредитування МСБ в Україні слід зазначити, що нажалі за останні роки вітчизняні банки переважно зосередилися на стабілізації кредитних портфелів та їх помірному зростанні, фокусуючи свою увагу на інших видах доходів, окрім кредитування [4; 10].

Якщо ж деякі українські банки і ставлять до пріоритету у своїй діяльності – кредитування підприємств МСБ, то варто відзначити, що починаючи з 2013 р. значно зросла вартість кредитних ресурсів для суб'єктів господарювання, яка у 2016-2017 рр. складала 13 % – 24 % – 26 % річних. Отже, ключовою проблемою, з якою стикаються МСБ, є саме недостатність та висока вартість кредитних ресурсів. Високі ризики кредитування сегменту МСБ і нестабільна ситуація на ринку не дозволяють банкам активно кредитувати невеликі компанії за ставками, співрозмірними з кредитами для великого бізнесу. Такий стан фінансово-кредитного ринку України не сприяє розвитку МСБ та ускладнює доступ до фінансових ресурсів для малого та середнього бізнесу.

Але побоювання банків стосовно значних ризиків кредитування сегменту МСБ не є зовсім безпідставними. Так, частка простроченої заборгованості за кредитами зросла у 2017 р., порівняно з 2016 р., більше ніж у двічі з 21,1 % до 53,7 %, а коливання простроченої заборгованості протягом 2014-2017 рр. є досить суттєвими (7,7 – 53,7 %), що свідчить про погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання та нестабільну економічну ситуацію в державі (табл. 1).

Очевидно, що успішний розвиток МСБ значною мірою залежить від його забезпеченості фінансовими ресурсами як довгострокового, так і короткострокового характеру. Серед джерел фінансових ресурсів малих та середніх підприємств (МСП) банківські кредити за статистикою займають третє місце після доходів від діяльності суб'єктів підприємництва та особистих коштів засновників. Питома вага кредитів для МСБ в загальному обсязі кредитного портфеля банків України є незначною (10 – 15 %) вже впродовж багатьох років, так, у 2015 р. вона складала 14,7 %, у 2016 р. – 15,1 %, а у 2017 р. – 12,4 % (табл. 2).

На сьогодні малі та середні підприємства у сукупності генерують та реалізують більше 70 % річного обсягу продукції та послуг нефінансового сектору України, що не співвідноситься з рівнем кредитування МСБ. Кредити, надані суб'єктам економічної діяльності в Україні з розподілом їх на великі, середні та малі представлено у табл. 6.

Отже, до 2008 р. співпраця з МСБ реально не належала до стратегічних напрямків роботи вітчизняної банківської системи. Рівень кредитування цього сегменту клієнтури в Україні у 2013-2015 рр. був одним з найнижчих в Європі (у великих банках він не завжди перевищував 10 % кредитного портфелю, а у середньому по БСУ складав 12-12,5%).

Таблиця 1

Основні показники діяльності банків України (млн. грн.) [3]

№	Назва показника	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
1.	Кількість банків, які мають банківську ліцензію	180	175	175	174	180	145	117	96	82
АКТИВИ										
2.	Кредити надані	747348	755030	825320	815142	910782	1020667	981627	998682	1016657
2.1	З них: валові кредити, надані суб'єктам господарювання (тобто не скориговані на резерви за активними операціями банків) у т.ч в іноземній валюті	498000	537000	608000	634000	727000	820000	831000	847000	870000
3.	Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	-	9,4	11,2	9,6	8,9	7,7	13,5	22,1	53,7
ПАСИВИ										
4.	Зобов'язання банків	765127	804363	898793	957872	1085496	1168829	1151276	1083324	1172761
4.1	З них строкові кошти суб'єктів господарювання	50511	55276	74239	92786	104722	102527	273818	365592	-
5.	Результати діяльності:	-38450	-13027	-7708	4899	1436	-52966	-66600	-159388	-
6.	Рентабельність активів, %	-4,38	-1,45	-0,75	0,45	0,012	-4,07	-5,46	0,41	Збиток 24,4 млрд. грн.
7.	Рентабельність капіталу, %	-32,52	-10,19	-2,7	3,03	0,81	-30,46	-51,91	3,51	Збиток 24,4 млрд. грн.

Таблиця 2

Показники малого та середнього бізнесу в Україні та країнах-членах ЄС [3; 4; 6]

Показники	Україна		Країни-члени ЄС
	2016 р.	2017 р.	
Внесок малого бізнесу у ВВП країни, %	6-10	16,7	50-65
Частка населення, зайнятого у малому та середньому бізнесі, від загальної кількості зайнятих в усіх підприємствах, що діють на території країни, %	71,5	71,4	66,9
Частка малого та середнього бізнесу в загальній кількості всіх підприємств, що діють на території країни, %	16,4	18,7	80-90
Питома вага кредитів для МСБ в загальному обсязі кредитного портфеля банків України, %	14,7 - 2015 р., 15,1 - 2016 р.	12,4	25,0
Обсяг наданих кредитів МСБ, млрд. грн. (обсяг кредитування МСБ банками України склав 15,1% та 12,4% від загального обсягу кредитування бізнесу – 847,0 та 870,0 млрд. грн., відповідно по 2016-2017 роках (табл.1))	127,9	107,9	-
Рівень процентних ставок на кредити МСБ, %	13,0-24,0	13,9 - 26,0	0,1-4,0
Частка банківських кредитів у капіталі МСБ, %	7,1	20,0	60,0
Додана вартість за витратами виробництва, %	58,0	59,0	57,8

Так, у 2017 р. у номінації «Опора МСБ» рейтингу «Фінансовий оскар 2017» за версією журналу «Бізнес» до ТОП-10 кращих банків-лідерів з кредитування малого і середнього бізнесу входять: УкрСиббанк, Kredobank, ProCredit Bank, ПУМБ, ПРАВЕКС-БАНК, Укр-газбанк, Укрсоцбанк, Ощадбанк, ПриватБанк, ОТПбанк.

У рейтингу найкращих умов кредитування підпри-

ємств малого та середнього бізнесу на першому місці – УкрСиббанк (BNP Paribas Groupe), який є одним із найбільших іноземних банків України, який бере участь у програмі Німецько-українського Фонду із підтримки малого і середнього бізнесу та реалізовує її, надаючи кредити під 13,9 % річних терміном до 10 років. На другому місці – Kredobank – 16,9 %, терміном до 7 років

та Укргазбанк – 17-18,4 %, до 5 років. Серед вітчизняних банків найкращі умови пропонує також Укргазбанк, Укрексімбанк – 20 % та Ощадбанк – 20,15 % терміном до 5 років (табл. 3).

Криза ж лише погіршила ситуацію через фактичне замороження кредитування. З початку кризи кредитний портфель МСБ банків зменшився подекуди майже вдвічі. Ситуація дещо виправилась у 2015-2017 рр.: у цей період питома вага кредитів для МСБ у загальному обсягу кредитного портфеля банків України складала 14,7 % – 15,1 % – 12,4 %, відповідно по роках (табл. 2). Але це теж дуже мало, адже у країнах ЄС цей показник складає більше 25 %. Все це негативно позначилось на фінансовому результаті до оподаткування за суб'єктами економічної діяльності в Україні, особливо у 2015 р., але ситуація дещо виправилась у 2017 р. (табл. 4; 5).

Погіршення економічної ситуації особливо сильно позначилися на якості обслуговування боргу малими та

середніми підприємцями. Роздрібні підприємства займають лідируючі позиції за простроченими кредитами на балансі банків. Однією з причин, що стримують кредитування МСБ в Україні, може бути також брак інформації, необхідної банкам для оцінки кредитного ризику МСП, через відсутність прозорої звітності та низького рівня централізованого відстеження кредитних історій організацій.

Одним із основних джерел фінансових ресурсів для малого та середнього підприємництва є інвестиції в основний капітал (табл. 7).

У 2012-2016 рр. основним джерелом фінансування інвестицій в основний капітал, як завжди, залишалися власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких здійснено більш як половину всіх капіталовкладень. Так, у 2016 р. їхня частка в загальному обсягу становила 69,4 % і збільшилася, порівняно з 2012 р., на 9,7 % (табл. 7).

Таблиця 3

Рейтинг найкращих умов кредитування підприємств МСБ банками в Україні у 2017 р. [9; 12]

Банк	Ставка, %	Разова комісія за видачу від суми кредиту, %	Термін	Рейтинг
УкрСиббанк	13,9	1	До 10 років	+++
KredoBank	16,9	0,5	До 7 років	++
Укргазбанк	17,0-18,4	1	До 5 років	++
Укрексімбанк	20	-	До 5 років	++
Ощадбанк	20,15	0,2	До 5 років	+
ПУМБ	21	0,1	До 7 років	+
Південний	22	0,5	До 5 років	-
ТАСкомбанат	24	1	До 5 років	-
БТА Банк	26	1	До 5 років	-

Таблиця 4

Фінансові результати до оподаткування за суб'єктами економічної діяльності в Україні з розподілом їх на великі, середні та малі у 2015 р., млн. грн. [3]

Показники	Фінансовий результат до оподаткування	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які зазнали збитків	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
Усього	- 558158,0	66,3	236261,1	33,7	- 794419,1
по великих підприємствах	- 188532,4	51,8	80955,9	48,2	- 269488,2
по середніх підприємствах	- 195132,8	62,6	106302,0	37,4	- 301434,8
по малих підприємствах	- 174792,8	66,5	49003,3	33,5	- 223496,1
у т. ч. по мікропідприємствах	- 100358,4	66,9	18639,7	33,1	- 118998,1

Таблиця 5

Фінансові результати до оподаткування за суб'єктами економічної діяльності в Україні з розподілом їх на великі, середні та малі у 2017 р., млн. грн. [3]

Показники	Фінансовий результат до оподаткування	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які зазнали збитків	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
Усього	236952,1	72,8	593168,2	27,2	356216,1
по великих підприємствах	156906,3	73,3	266879,1	26,7	109972,8
по середніх підприємствах	90770,6	76,6	208842,6	23,4	118072,0
по малих підприємствах	-10724,8	72,7	117446,5	27,3	128171,3

Кредити, надані суб'єктам економічної діяльності в Україні з розподілом їх на великі, середні та малі (млн. грн.) [3]

Період	Усього	Суб'єкти великого підприємництва	Суб'єкти середнього підприємництва	Суб'єкти малого підприємництва
2017 р.				
жовтень	4937	1353	901	2683
листопад	4772	1297	947	2528
грудень	4810	1387	955	2468
2018 р.				
січень	4724	1424	937	2363
лютий	4393	1338	883	2172
березень	4527	1569	915	2043
квітень	4643	1620	968	2055
травень	4709	1808	838	2063
червень	4753	1826	928	1999
липень	4735	1788	965	1982
серпень	5258	1853	1380	2025

Таблиця 7

Структура інвестицій в основний капітал МСБ за джерелами фінансування у 2012-2016 рр., у % до загального обсягу [4; 6; 12]

Джерело фінансування	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Кошти державного бюджету	5,8	2,5	0,7	2,4	2,3
Кошти місцевих бюджетів	3,1	2,8	2,6	5,0	7,1
Власні кошти підприємств та організацій	59,7	63,4	71,5	67,4	69,4
Кредити банків та інші позики	17,1	14,8	8,8	7,3	7,1
Кошти іноземних інвесторів	1,7	1,6	2,7	3,1	2,9
Кошти населення на будівництво власних квартир	1,3	2,4	2,6	3,1	2,1
Кошти населення на індивідуальне житлове будівництво	7,5	8,8	7,9	9,8	6,8
Інші джерела фінансування	3,8	3,7	3,2	2,8	2,3

Другим джерелом фінансування МСБ є кредити банків. За даними табл. 7, банки найбільше інвестували в основний капітал у 2012 р. (17,1 % від загального обсягу фінансування), а у 2016 р. частка банківських кредитів становила лише 7,1 %, що на 0,2 % менше порівняно з попереднім роком і на 10 % менше порівняно з 2012 р..

Проаналізувавши дані табл. 7, варто зазначити, що в Україні малий та середній бізнес стикається із серйозною проблемою доступу до фінансово-кредитних ресурсів. Частка кредитів у капіталі МСБ становить близько 20 % проти 60 % у розвинених країнах (табл. 2). Переважно підприємства реінвестують у розвиток бізнесу власні прибутки та інвестиції засновників підприємств. Така ситуація зумовлена високою вартістю кредиту.

Отже, на сьогодні далеко не всі фінустанови відновили кредитування. Позики видаються малим та середнім підприємствам менш інтенсивно порівняно з великими корпоративними клієнтами та населенням (переважно – на поповнення обігових коштів). Такий статус кво зумовлений низкою причин [11].

По-перше, на фоні великого бізнесу МСБ – менш якісний позичальник. За даними 2015 р. частка кредитів МСБ з прострочкою більш ніж на 90 днів у портфелі ТОП-10 вітчизняних фінустанов становила 21 %, тоді як у корпоративному секторі відповідний

показник був меншим – 15,5 %.

По-друге, банкам складніше працювати з малими та середніми підприємствами, ніж з великими, враховуючи, зокрема, такі «технічні» моменти як необхідність задіяння більшої кількості персоналу, більшу складність адекватного оцінювання платоспроможності тощо.

По-третє, у порівнянні, скажімо, з населенням МСБ хоч дещо і більш сумлінний позичальник (прострочка понад 90 днів у кредитах фізосіб за 2015 р. становила 29,6 %), однак дохідність при роботі з ним менша, ніж у споживчому кредитуванні. Не сприяє залученню кредитів представниками МСБ також [11]:

- а) висока вартість кредитів – 18-24-26% річних;
- б) високі вимоги банків до забезпечення за кредитами, неготовність кредиторів інтенсивно видавати доступні бланкові позики;
- в) високий поріг для власної фінансової участі підприємців в інвестиційних проектах;
- г) короткостроковість кредитування (позики видаються в основному на 1 рік);
- д) неготовність більшості банків фінансувати стартапи;
- е) нестабільність макроекономічної ситуації, високий рівень ділової активності в державі тощо.

Для кредиторів (банків) більш активно видавати кредити представникам МСБ заважає:

- а) тінізація та непрозора структура власності МСБ;
- б) традиційна відсутність якісної фінансової звітності у потенційних позичальників;
- в) високий рівень кредитного навантаження значної частини позичальників;
- г) часто-густо низький рівень фінансової грамотності підприємців, що не дає багатьом з них підготувати більш-менш якісний бізнес-план;
- д) недостатній рівень захищеності прав кредиторів на рівні законодавства та судової системи;
- е) невисокий рівень дохідності більшості видів бізнесу, стагнація окремих галузей економіки (як приклад – попри певне відновлення економіки навіть після повторної реструктуризації проблемної заборгованості значна частина «старих» позичальників не зуміли повернути собі повноцінну платоспроможність) тощо.

Отже, на практиці українські банки дуже обережно підходять до питання кредитування малих та середніх підприємств, бо головним недоліком вважають їх надто велику ризикованість та на додаток – нестабільне фінансове положення самих українських банків. У той же час МСБ забезпечує зайнятість населення, зростання податкової бази та бере участь у збільшенні регіонального валового внутрішнього продукту, тому обминати кредитування цього сектору економіки неможливо [11].

Задля збереження якомога більшої кількості підприємств МСБ та створення більш сприятливих умов їх функціонування не менш важливими є умови кредитування МСБ, особливо рівень процентних ставок за кредитами, і всіх комісій (одноразової, щомісячної), розмір суми кредиту на розвиток бізнесу, валюта кредиту (гривня, долар США, євро), термін і тип кредиту. До популярних типів бізнес-кредитів для МСБ

належать кредити на розвиток бізнесу, мікрокредити, кредити на поповнення обігових коштів, кредит на придбання обладнання та спецтехніки, кредит на придбання транспортних засобів, кредит на придбання комерційної нерухомості, овердрафтне кредитування, сільськогосподарські кредити, кредит під заставу депозиту, авалування векселів та інші.

Банки готові переважно кредитувати підприємців, які працюють в оптовій та роздрібній торгівлі, у сільському господарстві, виробляють продукти харчування, товари народного вжитку, обслуговують державні замовлення, експортують готову продукцію та напівфабрикати.

Однак, вирішення проблеми кредитування малого та середнього підприємництва банками України неможливо без активної, діючої підтримки держави, яка є сполучною ланкою між банками та підприємствами малого та середнього бізнесу. Одним з пріоритетних завдань, що стоять перед державними органами, повинно стати створення сприятливих економічних і правових умов для розвитку МСП та підтримки банківського сектору економіки.

Наша держава, так як й інші, намагається підтримати малий та середній бізнес. Так, у жовтні 2000 р. був прийнятий Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва», розроблена «Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року», а також утворений Державний фонд підтримки малого підприємництва [1; 2].

Отже, можна виділити три види державної підтримки МСП: організаційно-структурну, фінансово-податкову і майнову. Залежно від характеру впливу держави на діяльність малих та середніх підприємств, виділяють прямий і непрямий її вплив (табл. 8).

Таблиця 8

Комбінована класифікація форм і видів державної підтримки малого та середнього бізнесу [8]

Прямі	Непрямі
1	2
Організаційно-структурна підтримка	
Ведення реєстрації малих підприємств. Спрощений порядок реєстрації: – вилучення мінімальної плати за ліцензування діяльності і сертифікацію продукції; – упорядкування системи контролю і перевірок малих підприємств, а також захист прав підприємців від непорядних службовців; – забезпечення соціальної безпеки (боротьба з кримінальним рекетом)	Стимулювання зв'язків між великими і малими фірмами на засадах франчайзингу, субпідряду та лізингу (нормативно-правове забезпечення, державне замовлення для великих фірм з обов'язковим залученням малих та середніх підприємств тощо). В тому числі інформаційно-маркетингове забезпечення (центри по вивченню внутрішнього і зовнішнього ринків, організація ярмарок, виставок-продажу тощо). Розгортання аудиту і консалтингу (податкового, економічного, юридичного тощо). Навчання і перепідготовка кадрів. Підтримка у ЗМІ (створення позитивного образу підприємця через засоби масової інформації тощо). Організація роботи із зарубіжними донорськими структурами (ЕБРР).
Фінансово-податкова підтримка	
Задіяння спрощеного порядку подання фінансової звітності і ведення бухгалтерського обліку. Дозвіл на використання прискореної амортизації. Введення спеціального (пільгового) режиму оподаткування. Пільгове кредитування високоефективних інвестиційних проектів, зв'язаних з державними (регіональними, місцевими) інтересами. Забезпечення державним замовленням. Застосування пільгових митних тарифів та інші форми митної підтримки.	Стимулювання банків і страхових компаній до кредитування і страхування малих підприємств. Надання додаткових субвенцій і дотацій регіонам і муніципальним утворенням в якості заохочення за високий рівень розвитку малого підприємництва.

1	2
Майнова підтримка	
Встановлення пільгових умов надання в оренду приміщень і обладнання, що перебуває у державній власності, а також формування державних лізингових компаній. Науково-технічна підтримка.	Надання пільг лізинговим компаніям, які працюють з малими підприємствами. Забезпечення гарантій по кредитах за рахунок державного майна.

До прямого впливу можна віднести, наприклад, безпосереднє введення податкових пільг для малих та середніх фірм, виділення бюджетних коштів для пільгового фінансування їх перспективних інвестиційних проектів, надання у безоплатне користування або оренду малим та середнім підприємствам державного майна тощо.

Непряма підтримка малих та середніх підприємств здійснюється державою опосередковано, тобто через стимулювання великих і середніх корпорацій, банків, страхових компаній, громадських організацій, а також залучення елементів інфраструктури малого бізнесу, які забезпечують загальні умови його розвитку (навчальних центрів, бізнес-інкубаторів, технопарків, лізингових, консалтингових, аудиторських, юридичних фірм). До непрямого виду можуть відноситися такі форми підтримки як виділення субвенцій і дотацій регіонам й муніципальним утворенням в якості преміювання за високий рівень розвитку малого підприємництва. Приклад непрямої форми широко застосовано у країнах ЄС у вигляді надання крупним корпораціям державного замовлення за умови розміщення ними замовлень на малих підприємствах на виробництво встановленого відсотка комплектуючих тощо.

ВИСНОВКИ

Поступове відновлення економіки потребує подальший розвиток малого та середнього підприємництва в Україні, існування якого не можливе без використання кредитних коштів. Банки намагаються продовжувати співпрацювати з МСП, зменшуючи рівень процентних ставок за кредитами, збільшуючи розмір суми кредитів на розвиток бізнесу та їх термін, розширюючи обсяг банківських продуктів для МСБ. Проте відсоткові ставки ще залишаються достатньо високими, умови кредитування – жорсткими, а терміни кредитування – короткостроковими, чим відлякують значну частину МСБ від залучення банківських кредитів. Крім того, високі ризики кредитування сегменту МСБ, нестабільність банківської системи України, значна частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, свідчить про погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання та нестабільну економічну ситуацію в державі, що у свою чергу відлякує банки від співпраці з МСП.

Отже, для вирішення проблеми кредитування малого та середнього бізнесу в Україні важливу роль відіграють три сторони – держава, банківський сектор та підприємства, які повинні діяти як одне ціле.

Основна місія держави полягає у тому, щоб докласти максимум зусиль, підтримуючи малий та середній бізнес, як на законодавчому рівні, так і безпосередньо фінансовими ресурсами. На державному рівні основним завданням виступає здешевлення банківських кредитів шляхом регулювання ставок рефі-

нансування і мінімізації вартості кредитів з боку Національного Банку України. Не менш важливим завданням є також розвиток в Україні альтернативних способів забезпечення кредитів, зокрема страхування фінансових ризиків, заснування гарантійних фондів або надання державних гарантій. Основними задачами таких фондів є фінансове забезпечення державної політики в галузі підтримки малого підприємництва і створення ефективно діючого фінансового механізму для реалізації державної програми, участь у фінансуванні регіональних програм, а також проектів і заходів, направлених на підтримку і розвиток малого підприємництва. Держава також повинна сприятиме залученню кредитних ресурсів міжнародних фінансових інститутів, таких як Світовий банк (СБ), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) та Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР), для малих і середніх підприємств та компаній із середнім рівнем капіталізації.

На рівні банків необхідно більш виважено формувати кредитну політику по відношенню до підприємств малого та середнього бізнесу, розуміючи, що саме за цими підприємствами майбутнє вітчизняної економіки та гарантія стабільності банківської системи, а також приділяти увагу розробці нових банківських продуктів, які б були цікавими для малих та середніх підприємств та сприяли б їх розвитку. Комерційні банки також повинні змішувати фокус з великих підприємств, у зв'язку з їх високою закредитованістю, що залишилася у спадок з докризових часів, на малі та середні підприємства, оскільки фінансування малого бізнесу дозволить банкам диверсифікувати свої кредитні портфелі і дасть можливість у подальшому якісніше управляти своїми ризиками. Тобто банкам потрібно ретельно підходити до питання диверсифікації своїх кредитних портфелів тому, що останнім часом банківське кредитування було переорієнтовано на короткі високоприбуткові продукти у гривні (кредити готівкою, споживчі кредити, кредитні картки тощо), а кредитування суб'єктів господарювання в основному сконцентрувалося на сегменті великого корпоративного бізнесу. Таким чином, малий і середній бізнес був практично відрізаний від позикових коштів, незважаючи на те, що в цьому сегменті є перспектива розвитку, в той час, як у великому корпоративному бізнесі вже спостерігається стагнація.

Малі та середні підприємства, у свою чергу, повинні покінути з тінізацією, показуючи достовірну і правдиву інформацію стосовно своєї діяльності, оскільки це впливає на прийняття банком остаточного позитивного рішення стосовно їх кредитування.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні": ухвалено Верховною Радою України 22.03.2012 р. (документ № 4618-17).

Відомості Верховної Ради України. 2013. № 3. ст. 23.

2. Закон України "Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року". Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 р. № 504-р.

3. Національний Банк України. Звіт про фінансовий стан банків України. 2015-2019. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593

4. Національний Банк України. Грошово-кредитна та фінансова статистика. 2015-2019. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415

5. Міністерство Фінансів України. Валовий внутрішній продукт. 2019. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2018/>

6. Державна Служба статистики України. 2010-2017. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze.htm

7. Господарський кодекс України (ГКУ в останній чинній редакції від 6 листопада 2017 року). URL: https://urist-ua.net/кодекси/господарський_кодекс_україни/

8. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні". Регламент ЄС № 70/2001.

9. Кредити на розвиток бізнесу в банках України. Рейтинги кредитування юридичних осіб і підприємців в банках України. 2017. URL: <http://www.bankchart.com.ua/business/credit>

10. Аналітичний огляд банківської системи України за результатами 2016-2017 років. Національне рейтингове агентство "Рюрік". URL: <http://www.rurik.com.ua>

11. Іващенко А.Г., Бельтюков Є.А. Проблеми кредитування підприємств малого та середнього бізнесу банками України. Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2017. № 1 (29). С. 64-72. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2017/n1.html>

12. Сич О.А., Волос І.І. Сучасний стан та умови кредитування малого та середнього бізнесу в Україні. Молодий вчений. Науковий журнал. 2018. № 2 (54). С. 421-424. URL: <http://molodyvchenny.in.ua/files/journal/2018/2/99.pdf>

References

1. The Law of Ukraine "On the Development and State Support of Small and Medium-Sized Business in Ukraine": adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on March 22, 2012

(Document № 4618-17). News of Verkhovna Rada of Ukraine. 2013. № 3. Art. 23. (in Ukrainian).

2. The Law of Ukraine "On Approval of the Strategy for the Development of Small and Medium-Sized Businesses in Ukraine for the Period up to 2020". Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 24, 2017 № 504-p. (in Ukrainian).

3. National Bank of Ukraine. Report on the financial position of Ukrainian banks. 2015-2019. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593 (in Ukrainian).

4. National Bank of Ukraine. Monetary and financial statistics. 2015-2019. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415 (in Ukrainian).

5. Ministry of Finance of Ukraine. Gross Domestic Product. 2019. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2018/> (in Ukrainian).

6. State Statistics Service of Ukraine 2010-2017. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze.htm (in Ukrainian).

7. Economic Code of Ukraine (ECU in the last current edition of November 6, 2017). URL: https://urist-ua.net/codecii/spodar_code_of_ukraine (in Ukrainian).

8. The Law of Ukraine: "On Amendments to the Law of Ukraine. «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine». Regulation of EU № 70/2001 (in Ukrainian).

9. Credits for business development in banks of Ukraine. 2017. URL: <http://www.bankchart.com.ua/business/credit> (in Ukrainian).

10. Analytical review of the banking system of Ukraine on the results of 2016-2017. National rating agency "Ryurik". URL: <http://www.rurik.com.ua> (in Ukrainian).

11. Ivaschenko A.H., Beltiukov Ye.A. Problems of lending to small and medium-sized businesses by Ukrainian banks. Economics: Realities of Time. Science Journal. 2017. № 1 (29). pp. 64-72. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2017/n1.html> (in Ukrainian).

12. Sych O.A., Volos I.I. The current state and conditions of lending to small and medium-sized businesses in Ukraine. Young scientist. Science Journal. 2018. № 2 (54). pp. 421-424. URL: <http://molodyvchenny.in.ua/files/journal/2018/2/99.pdf> (in Ukrainian).